

Мар'ян Вахула

Релігійний світогляд та вірування народів Філіппін як приклад взаємопроникнення культур Європи та Азії

Marian Vahula

The religious worldview and beliefs of the peoples of the Philippines as an example of the interpenetration of cultures in Europe and Asia

The philosophical worldview and religion aspects of the Philippines people culture as an example of Europe and Asia cultures, modern globalization process are considered. The role of the Philippine martial arts in promoting of Philippine culture in Ukraine is disclosed.

Keywords: philosophical worldview, globalization, Filipino Martial Arts

Розглянуто філософський світогляд та релігійні аспекти культури населення Філіппін як приклад взаємопроникнення культур Європи та Азії, сучасних процесів глобалізації. Розкрито роль філіппінських бойових мистецтв в популяризації культури Філіппін на Україні.

Ключові слова: філософський світогляд, глобалізація, філіппінські бойові мистецтва

Глобалізаційні процеси і культурний обмін між представниками різних народів та націй є однією з головних ознак нового ХХІ ст. Особливо активно це позначається у взаємостосунках формату Захід–Схід, в тому числі – й в Україні. Активні процеси міграції населення, що набули інтенсивності з середини ХХ ст., швидкими темпами перетворили відносно мононаціональні держави в багатонаціональні, стали основою формування не традиційних націй на етнічній основі, але багатоетнічних – політичних. Однією з країн, яку в культурному і філософському плані «відкриває» для себе Європа й Україна в тому числі, є Філіппіни. Чи не найбільше для поширення знань про культуру та релігійні традиції мешканців Філіппінських островів здійснили філіппінські заробітчани, які водночас були представниками національних філіппінських бойових мистецтв (далі – *ФБМ*), відомих під назвою калі та арнісу. Саме ці люди на початку 70-тих років ХХ ст., працюючи переважно морями торгових флотів, стали популяризувати свою країну серед громадян Великої Британії, Західної Німеччини, Нідерландів. З падінням соціалістичного табору клуби ФБМ стали виникати в країнах Центральної та Східної Європи: Болгарії, Румунії, Польщі, Словаччині. Наприкінці 90-тих років ХХ ст. перші клуби вивчення ФБМ стали виникати в Україні, переважно завдяки трудовим емігрантам-українцям, що мали змогу познайомитися з ФБМ в країнах Західної Європи. На даний час такі осередки клубів ФБМ

діють у Києві, Дніпропетровську, Одесі, Дніпродзержинську, Львові та Івано-Франківську. Піонерами популяризації філіппінської культури та ФБМ стали міщани Дніпродзержинська та Дніпропетровська, які першими на території України офіційно створили та зареєстрували такі центри на міжнародному рівні в системі світових федерацій Комбатан-арніс та Модерн арніс. Від 2002 р. у Львові існує «Клуб вивчення філіппінської культури та бойових мистецтв», що активно діє в середовищі студентської молоді міста та усіх зацікавлених цією тематикою. Аналогічні осередки є у містах Дубляни та Дрогобич. Популяризація культури Філіппін здійснюється і музейними установами Львова¹. Актуальність вибраної автором теми полягає в тому, що вона частково розкриває філософсько-світоглядні та релігійні аспекти культури, яка в останнє десятиліття активно популяризується та поширюється на Україні, й очевидно, сприяє культурному взаємопроникненню й порозумінню в сучасному урбанізованому світі.

Метою пропонованої статті є з'ясування передумов та висвітлення основ релігійного світогляду мешканців Філіппінських островів, чия культура в різних аспектах послідовно популяризується впродовж останнього десятиліття в Україні.

На жаль, історія, етнографія та філософсько-релігійні погляди народів Філіппінських островів незадовільно висвітлені у вітчизняній історіографії та публіцистиці. Не ставали ці питання і проблемою фундаментальних академічних видань українських дослідників. Невеликі фрагментарні дані можна почерпнути з довідкових видань² та електронної мережі ІНТЕРНЕТ. Основою для написання цієї розвідки стали англомовні закордонні видання, присвячені даній тематиці³, праці представників клубів вивчення філіппінських бойових мистецтв⁴ та інформація, отримана автором від безпосередніх носіїв цих знань, як Франк Ціммерман (м. Дортмунд, Німеччина – Міжнародна федерація Лапунті-арніс де абаніко), Мартін Медзвєць (м. Тренчін, Словаччина – Міжнародна федерація *Filippino combat system*), Михайло Рязанов (м. Москва, Росія – Російська федерація пенчак-сілат пукулан).

Філіппіни є острівною державою, що складається з понад 7100 островів, які населяють більше 45-ти представників різних етнічних груп, об'єднаних спільним терміном «філіппінці»⁵, в політичному сенсі дуже схожою з Україною. Серед основних спільних рис наступні: багатостолітня втрата державності, довготривала боротьба за незалежність, відсутність чіткої мовної політики, багато конфесійність, своєрідні комплекси меншовартості та провінційності, зумовлені довготривалим колоніальним статусом, складний процес формування сучасної політичної нації і громадянського суспільства, соціальні негаразди, бідність та нестійка економіка країни.

Починаючи з V ст. на території сучасних Філіппінських островів формувалася цивілізація, основою якої були представники різних народів та етносів, а також – рас⁶. У 1521 р. острови були відкриті відомим мандрівником Фернандо Магелланом (1480–1521), який згідно філіппінських легенд, загинув в бою з першим національним символом Філіппін – вождем Лапу-Лапу (1491–1542)⁷. У 1542 р. острови архіпелагу були названі на честь правителя Іспанії короля Філіпа II (1527–1598) – Філіппінами. В 1571 р. острови були остаточно завойовані іспанцями, час володарювання тривало до 1898 р.⁸ Впродовж наступних десятиліть тривала важка боротьба філіппінців за державну незалежність проти США (1898–1915 рр.) та Японії (1941–1945 рр.). У 1946 р. Філіппіни остаточно здобули державну незалежність⁹.

Незважаючи на вплив іспанської колонізації, що якнайповніше проявляється у використанні філіппінцями іспанських імен та прізвищ, традиційного укладу життя та запозиченої лексики, щоденні релігійні практики філіппінців залишаються традиційними і самобутніми. Іспанська мова, яка впродовж трьох століть була офіційною мовою спілкування, втратила офіційний статус у 1973 р. і перестала взагалі вивчатися, як шкільний предмет з 1986 р., хоча багато автохтонних мов та діалектів регіону зберігають її лексичні та граматичні впливи. До цього часу відбувається процес формування єдиної офіційної мови спілкування філіппінців на основі тагальської, вироблення власної писемності, а як вплив культурного надбання сучасності в суспільстві активно поширюється та використовується англійська мова¹⁰.

Релігійно-філософський світогляд філіппінців становить доволі складну систему, що поєднує в собі елементи племінних релігій – в основному бісайя і тагалів та католицизму, який сповідує 86% населення країни¹¹. Філіппіни залишаються єдиною державою Азії, яка трактує християнство офіційною релігією. Ще одним суто «філіппінським елементом» релігійного життя є існування не визнаної Ватиканом незалежної Філіппінської католицької церкви (далі – ФКЦ), яка поєднує в своїй практиці та канонах елементи католицизму і язичницьких вірувань. Ця релігійна спільнота була заснована у 1902 р. католицьким священиком і національним борцем за незалежність Грегоріо Аглапаєм¹². Очевидно, що політичне протистояння з католицькою Іспанією – завойовницею і колонізаторкою Філіппін, стало основою неприйняття філіппінцями в подальшому Ватикану і створення власної католицької церкви, приналежність до якої сьогодні декларує 4000000 осіб¹³.

Серед народів Філіппін було відсутнім поняття єдиного Бога-творця і пантеон божеств був надзвичайно широким, в якому кожне божество відповідало певній стихії природи чи діяльності людини. До сьогодні основна частина населення країни зайнята в аграрному секторі, що сприяє збереженню та куль-

тивуванню язичницьких ритуалів та культів, які, як і в Україні свого часу, були «підлаштовані» християнськими місіонерами до християнських свят та постатей окремих святих. Католицькі місіонери вправно підмінили поняття трактування Бога-творця в католицькому розумінні найпоширенішим представником язичницького пантеону місцевого населення – Батхалою¹⁴. Головний представник темного світу – демон Лузбел набув трактування християнського Люцифера. Космогонічні уявлення філіппінців складаються з вірування у підземний (далум), земний (даїя) та небесний (кабуніан) світи. Існує також «горизонтальний вимір» міфологічного світобачення, що полягає в так званому «іфугао»: поділу світобудови і її світів на морський (водний) і земний (сухопутний) виміри¹⁵. Цікавим і унікальним явищем є єдиний серед усіх народів Малайзійського регіону міф про всесвітній потоп та пришлість філіппінців на нову «землю обітовану» з інших світів. До сьогодні синонімом сім'ї є слово «багангай» – назва легких човнів мешканців Малайзії, на яких вони заселили частину архіпелагу¹⁶.

Надзвичайно цікавим культурно-філософським явищем є загальноприйнятий філіппінським суспільством своєрідний моральний кодекс, який складається з наступних постулатів: святість сім'ї і поваги до старійшин, ввічливість, гостинність, вдячність, сором за зіпсовану репутацію особи та її роду, лояльність до інших, терпимість до відмінного, працелюбність, віра в долю і покірність волі Небес. Цей перелік моральних цінностей є своєрідною об'єднуючою ланкою усіх філіппінців, що гуртує їх в національну і культурну єдність¹⁷. Захоплення викликає відданість пересічних філіппінців власному роду та його честі. Враховуючи факт, що навіть в наш час понад 25% мешканців країни залишаються неписьменними, пересічні представники суспільства досконало знають свій родовід мінімум до 17-го коліна (!)¹⁸. Ці знання донині передаються шляхом запам'ятовування в усній формі та за допомогою спеціальної системи татуювання відповідних символів та знаків на лівій руці. Паралельно культивується так звана система «бата-бата»: відданість і покірність дітей батьку, васалів – володарю, громадян – країні, учнів – вчителю¹⁹.

Аналогом християнських Адама і Єви, як першолюдей, є Малакас (Сильний) і Маланга (Красива)²⁰. На відміну від народів Індонезії чи Малайзії повними правами та рівним статусом поряд з чоловіками користуються жінки. Це також відіграло специфічну роль в гармонійному сприйнятті і своєрідному трактуванні філіппінцями культу Богородиці як посередниці між людьми та Богом. Цікаво, що християнський міф про народження Бога Сина від земної жінки і його прихід на землю заради порятунку людства через власну смерть був поширений серед філіппінців ще в дохристиянську епоху²¹ й тому був гармонійно прийнятий в контексті католицького віровчення. Постать Богородиці набула нового трактування і в контексті матері Бога та хранительниці домашнього

вогнища. Своєрідне шанування культу Богородиці з часом проявилось й у тому, що донині в окремих регіонах країни діють релігійні общини, де функції католицьких священиків виконують жінки-жриці, а колишні жіночі культу бабайлан перетворилися в своєрідні монастирі католицького зразку. Окремі релігійні общини, що поєднують язичницькі і католицькі вірування, як Інфініто Діос, Сантиссима Тринідад є самобутнім культовим явищем Філіппін, також не визнаним Ватиканом²². Відповідно до вірувань філіппінців, перші п'ять слів Бога-творця, які стали основою п'яти пелюстків Квітки Землі, складають абrevіатуру імені Марія. Це також сприяло шануванню філіппінцями популярних серед мешканців Лагінської Америки Марійських Розарій – статуї Богородиці, яким не лише моляться, але й складають матеріальні пожертви. Згідно з релігійними віруваннями філіппінців, Марія була першою земною істотою, яка походила від Бога – навіть перед семи архангелами та духами. ФКЦ довго не приймала католицьку догму про єдність Святої Трійці і лише у 1947 р. канонізувала її. На відміну від традиційного католицизму, ФКЦ не дотримується звичаю celibату²³.

Цікавим релігійно-політичним кроком ФКЦ стало проголошення святими та шанування їхнього культу борців за державну незалежність філіппінців проти іспанського панування та колонізації США. Серед них – відомий громадсько-політичний діяч XIX ст. доктор Хосе Різал (1861–1896), культ якого навіть в наш час є чи не найпоширенішим у населення²⁴. Серед радикальних проявів католицького віровчення представники ФКЦ активно практикують найважчі форми релігійних постів, самокатування та засуджений Ватиканом звичай декількох хвилинного розп'яття на хресті в день Страсної п'ятниці²⁵.

Як і в українців, особливо Карпатського регіону, незалежно від християнського віровчення, серед філіппінців продовжують культивуватися та своєрідно поєднуватися з християнською релігійною традицією вірування в культ духів природи та предків, побутової магії та шаманізм.

Оскільки трактування Бога в християнському аспекті мало для філіппінців багато язичницького, то їм вдалося вміло, хоч і всупереч католицькій традиції, поєднати ці речі між собою. Яскравим прикладом такого поєднання протилежних культурно-релігійних поглядів між собою, є використання філіппінцями не популярних і поширених між іншими християнами атрибутів християнської релігії, але власних, типово філіппінських медальйонів : агіматів або антінг-антінг («чарівних медальйонів») ²⁶. Ця прикраса-амулет, що відома з дохристиянського періоду регіону під назвою «сила, яка рятує життя», виготовляється окремими шаманами і чітко відповідає соціальному статусу її власника. Основними функціями амулета вважається охорона його власника від злих сил, протягування удачі та уваги протилежної статі. Незважаючи на язичницький

характер походження цього амулету, виготовляється він виключно напередодні католицької Страсної п'ятниці (ритуал біртуд) та нерідко освячується в католицьких храмах. Окремі агімативи виготовляються в нічний час на кладовищі. Агімативи часто мають зображення Богородиці чи когось із католицьких святих, поєднані з язичницькою сакральною символікою, передусім так званим деревом життя Мутуа. Написи на агімативах здійснюються латинськими літерами, а не поширеним серед філіппінців тагальським алфавітом. Частим атрибутом агімативу є текст спеціального вірша-заклинання – ораціон. Найчастіше агімативи виготовляються трикутної форми (треспіцо), що символізує три виміри світів та християнську Трійцю із нанесеною аббревіатурою «ААА», що є початковими літерами імені Бога Отця, Духа та Сина в філіппінському трактуванні : «Avetillo, Avetemit, Avelator»²⁷.

Незважаючи на поєднання католицьких «елементів», в окремих випадках при виготовленні агімативу використовувалися рештки ексгумованих тіл нехрещених дітей²⁸. Поєднання християнської та язичницької символіки на прикладі агімативів нагадує поширені майже до XIV ст. в Київській Русі медальйонізмієвіки. Ще одним доповненням і проявом взаємопроникнення культур і релігійних традицій стало використання на агімативах зображення масонської символіки – передусім символу «Всевидяче око»²⁹. До сьогодні агіматив є одним з національних релігійних символів Філіппін, що активно пропагується на найвищому державному рівні і після проголошення державної незалежності вважається одним з символів воїнів-захисників країни. Масонська символіка також є присутня на прийнятому в 1898 р. державному прапорі – єдиному в світі державному символі, що змінює розташування своїх елементів залежно від мирного чи військового стану³⁰.

Окремим цікавим духовно-релігійним аспектом життя філіппінців є велика кількість людей, що визначаються сучасними науковцями особами із недослідженими наукою парапсихологічними здібностями: лікарями хілерами, жінками-радарами – аета тощо.

Як вже зазначалося, важливою складовою пропагування та поширення філіппінської культури у світі стали клуби та федерації вивчення традиційних філіппінських бойових мистецтв Філіппін – арнісу та калі – системи, що гармонійно розвивалася з X ст. і ввібрала в себе індійські, китайські (з XII ст.) та власні традиції, досягнення, релігійні практики багатьох народів і культур³¹. Перед іспанською колонізацією саме ці культури та цивілізаційні надбання стали основою філіппінського культурного і релігійного світогляду, розвитку морально-етичних принципів і переконань.

Важливий вплив на формування чи трансформацію племінних вірувань філіппінців в контексті католицизму мав і має до сьогодні культ холодної зброї

(сандата) – невід’ємного атрибуту ФБМ³². Одним з символів моральних чеснот і досягнень чоловіка-воїна став нетиповий для європейських народів, самобутній вид холодної зброї – кріс, оголошений ЮНЕСКО у 2005 р. надбанням світової спадщини людства³³. Ця клинкова зброя з асиметричним вигином клинка виготовляється зброярами з непарною кількістю вигинів (сім або тринадцять), що символізують духовні досягнення її власника³⁴. Сакралізуються й інші зразки національної холодної зброї, що за своїм зовнішнім виглядом практично не мають європейських аналогів і для більшості зброєзнавців нашого часу є маловідомими : піноті, баронг, хітліс, панабас, кампілан (цей вид зброї, як і кріс, можна оглянути в експозиції Музею-Арсенал у Львові)³⁵, бангкунг, бенкету, гуронг, боло, карамбіт, бугобу, калінге та інші.

Для популяризації знань про філософсько-світоглядні, релігійні та морально-етичні норми і культуру Філіппін великий внесок здійснили представники федерацій ФБМ, серед яких слід відзначити Антоніо Іллюстрімо (1904–1997), Лео Жірона (1911–2002), Флоро Віллабрілле (1912–1992), Хосе Кабальєро (1907–1987), Бена Ларгусу (1926–2010), Ремі Амадора Пресаса (1936–2001), Дена Іносанто (1936 р.н.), Лео Гайє (1938 р.н.), Річарда Бастілло (1942 р.н.), Роналдо Дантеса (1944–2009), Едгара Суліте (1957–1997) та інших. В США, які стали своєрідною базою для популяризації культури Філіппін, передусім завдяки представникам її діаспори, слід відзначити відомого громадського діяча, кіноактора, спортсмена Дена Іносанто, який у 1974 р. заснував всесвітньо відому «Академію Калі-Іносанто». На даний час великий внесок в розвиток і популяризацію знань про культуру Філіппін здійснює дослідницька організація Мандірігма (Mandirigma), що спрямовує свою увагу на всебічному дослідженні, пропагуванні та розвитку досягнень філіппінців у різних сферах життя.

Аналізуючи культурно-релігійні та філософські засади світобачення народів Філіппін, можна ствердити, що саме вони є найкращим підтвердження гармонійного взаємопроникнення і поєднання культур Європи та Азії, що є однією з головних рис сучасного світу. В свою чергу, вироблені філіппінцями засади моральності та чесноти є особливо актуальним прикладом в процесі формування громадянського суспільства політичної нації та формування нової і єдиної національної держави і в Україні.

¹ Вахула М. Холодна зброя арнісу (філіппінських бойових мистецтв) в експозиції «Музею-Арсенал» / Наукові записки. Львівський історичний музей. – Випуск 13. – Київ: Лазурит Поліграф, 2009. – С. 110 – 119.

² Филиппины / ред. А. Прохоров. Большая советская энциклопедия. – Т. 27. – М.: издательство «Советская энциклопедия». – 1977. – С. 396 – 405.

³ Alcantara P. South East Asia – Philippines. – 1999.

⁴ Canete D. The Philippines Eskrima kali Arnis. – 1998.

- ⁵ Филиппинские языки / ред. А. Прохоров. Большая советская энциклопедия. – Т. 27. – М.: издательство «Советская энциклопедия». – 1977. – С. 396.
- ⁶ Bergreen L. Filipino History. – Quezon City, 2013. – P. 16.
- ⁷ Sangha P. History of the FMA. – 1998. – P. 10.
- ⁸ Kerwin G. Eskrimadors documentary. – 2010 – P. 17.
- ⁹ Agoncillo T. History of the Filipino People. – 1999. – P. 56.
- ¹⁰ Dolan R. The early history of Philippines. – 2013. – P. 41.
- ¹¹ Worcester C. The Philippine Islands and Their People. – 1989. – P. 86 – 87.
- ¹² Wiley M. Filipino Culture. – 2004. – P. 112.
- ¹³ Millis W. The martial Spirit. – 1997. – P. 43 – 44.
- ¹⁴ Bergreen L. Filipino History. – P. 49.
- ¹⁵ Brewer C. Shamanism, Catholicism in colonial Philippines in 1521–1685 and today. – P. 58.
- ¹⁶ Sangha P. History of the FMA. – P. 43.
- ¹⁷ Coleman A. The firars in the Philippines. – 2011. – P. 39.
- ¹⁸ Sangha P. History of the FMA. – P. 78–79.
- ¹⁹ Kerwin G. Eskrimadors documentary. – 2010. – P. 64.
- ²⁰ Alcantara P. South East Asia – Philippines. 1999. – P. 22.
- ²¹ Millis W. The martial Spirit. – P. 84.
- ²² Wiley M. Filipino Culture. – P. 91.
- ²³ Brewer C. Shamanism, Catholicism in colonial Philippines in 1521–1685 and today. – P. 98.
- ²⁴ Dolan R. The early history of Philippines. – P. 114.
- ²⁵ Millis W. The martial Spirit. – P. 102.
- ²⁶ Sangha P. History of the FMA. – P. 58.
- ²⁷ Millis W. The martial Spirit. – P. 114.
- ²⁸ Worcester C. The Philippine Islands and Their People. – P. 104.
- ²⁹ Wiley M. Filipino Culture. – P.99.
- ³⁰ Brewer C. Shamanism, Catholicism in colonial Philippines in 1521–1685 and today. – P. 114.
- ³¹ Millis W. The martial Spirit. – P. 145.
- ³² Hurley V. The story of the Moros. – 2008. – P. 47.
- ³³ Sangha P. History of the FMA. – P. 37.
- ³⁴ Cato R. Moro swords. – 1996. – P. 21.
- ³⁵ Вахула М. Холодна зброя арнісу (філіппінських бойових мистецтв) в експозиції «Музею-Арсенал»... – С. 110–119.